

YAZINSAL MEKTUBUN TARİHÇESİ

Gül ÖZAKTÜRK

Yazılı mektubun tarihçesi çok eski çağlara dek gitmektedir. Elimize geçen en eski mektuplardan biri Sümer dilinde çivi yazısıyla yazılmış bir kil tablettir ve yaklaşık İ.Ö. 2100-2016 arasında bir zamana tarihlendirilmektedir.¹ III. Ur sülalesi (İ.Ö. 2124-2016) krallarından Ibbi-Sin'in, Kuzallu şehir prensi Puzur-Numuda'ya yazdığı bu mektuptan bir süre önce de ileri gelen kimi kişiler arasında mektup yazımının gerçekleşmiş olduğunu düşünebiliriz, özellikle çivi yazısı kullanımının İ.Ö. 3000 öncesine tarihlendirildiğini ve bu mektubun yazılmasına değin aradan 900 yıl gibi çok uzun bir zamanın geçmiş olduğunu göz önüne alırsak, bu düşüncemiz belirli bir güç kazanabilir. Eski Mezopotamya ve Anadolu uygarlıklarını yaratan ya da geliştiren Sümerler, Asurlular, Hititler gibi birçok toplumdan günümüze siyasi, tecimle ilgili ya da kişisel pek çok mektup kalmıştır. Kültepe, Boğazköy, Alacahöyük, Maşat, Hatay ve son olarak da Çorum-Ortaköy'de yapılan kazılar sayesinde bunların arşivlerindeki binlerce mektup gün ışığına çıkmıştır. Bu dönemlerden bu denli çok mektubun günümüze kalmasını, bunların kil tabletler üzerine yazılıp pişirilmesine, böylece tuğla gibi bozulması zor, dayanıklı bir özellik kazanmasına borçluyuz. Çivi yazılı bu mektup tabletler o toplumlarla ilgili konularda edinmekte olduğumuz bilgilerin en önemli kaynak türlerinden birini oluşturmaktadır.

1. Bk. Yalvaç, Kadriye, Sümer, Babil ve Asur'da Mektup Çeşidi Örnekleri, *Anadolu*, XVII (1972), s. 27 vd

Eski Yunan asıllı toplumlarda ise bu konuda farklı bir durum görülmektedir. Daha önceleri ezbere okunan, ilk kez İ.Ö. 6. yüzyılda Perikles zamanında yazılarak kitap biçimine sokulan Homeros'un *Iliada* ve *Odyssea* adlı yapıtlarında mektuba yalnız bir kez değinilmesine karşın (*Iliada*, 6, 169 :πίναξ πτυκτός: katlanabilen tablet), gerçek anlamda mektup kavramı ve yaygın kullanımı yoktur. Önceleri “mesaj, buyruk, görevlendirme” anlamına gelen, sonradan ise bunların yazıya dökülmüş biçimi olan “mektup” anlamını da kazanan ἑπιστολή sözcüğü bu destanlarda yoktur. On yılını Troia savaşlarında, en azından bir on yılını da yurduna dönmek için, deniz yolculuğunda geçiren kral Odysseus'un bu yirmi yıllık süre içinde karısı ya da aile üyelerinden birine mektup yazmaması, yine Troia savaşına katılan öteki kralların da aynı durumda aileleri ve yurtlarıyla iletişimde olmamaları bu düşüncemizi doğrulamaktadır. Bu yapıtlarda iletişim genelde ulak yoluyla sözlü olarak yapılmaktadır. Tanrıların bile, özel durumlarda insan kılığına girip mesajlarını insanlara sözlü olarak kendilerinin aktarmasına karşın, genelde Hermes ve Iris iletişim görevinden sorumlu haberci tanrılardır. Tragedya ve komedyaya gibi sahne oyunlarında da aynı durum görülmektedir: ‘Ulak’ bu tür sanat yapıtlarında sık sık görülen kişiliklerden (*persona*) biridir. İ.Ö. 6. yüzyıl öncesi yaşamış, Yunanca konuşan toplumlardan günümüze mektuplar kalmamasına, günümüze kalan yazılı yapıtlarda da, yukarıda değindiğimiz gibi, mektuptan söz edilmemesine karşın, mektup yoluyla hiç iletişimde bulunulmadığını düşünmek gerçekçi olmayabilir. Nitekim Herodotos İ.Ö. 520'lerde Mısırlı Amasis'in ve Polykrates'in birbirlerine yazdıkları karşılıklı mektuba değinmektedir.

Kimi klasik dönem yapıtlarda konu gereği birçok önemli kişinin resmi ya da kişisel mektubuna değinilmesine karşın, Hellenistik çağın başlangıcından (İ.Ö. 323) önce yazılmış hemen hemen hiçbir mektup günümüze *özgün biçimiyle* kalmamıştır. Bunun nedeni, eski Yunanlıların yazım aracı olarak pişirilmiş kil tabletler yerine genelde kağıt gibi çabucak bozulup çürüyelebilen, ama pratik kullanımını olan *papyrus*'u yeğlemiş olmasıdır.

Büyük İskender'in Mısır'ı ele geçirmesinden (İ.Ö. 332) önceye kesinlikle tarihlendirilebilen *papyri* yoktur. Bu tarihten çok önce

yazılmış *Iliada*, *Odyssea* gibi pek çok ünlü yapıt, sonradan hattatlarca okuyucunun isteğine göre sürekli çoğaltılarak piyasaya sürülmüştür. En çok istenen ve bu nedenle en çok kopyası çıkarılan yapıtlar günümüze kalmıştır. Mısır'da, kurak iklimi sayesinde korunup, elimize geçen *Papyri* sayısının nerdeyse yarısı *Iliada* ve *Odyssea*'nın kopyalarını içermektedir. En son *papyri* ise Araplar'ın Mısırı ele geçirmesinden (İ. S. 642) biraz sonraki bir tarihe aittir. Günümüze kalan mektupların durumunda da aynı gerçekler söz konusudur. Kimi önemli kişilerin İ.Ö. 6. yüzyıl - İ.Ö. 332 arası yazılmış, yazınsal, özellikle de içeriği bakımından değeri olan mektuplarının ancak Hellenistik çağda ve sonrası çıkarılmış kopyaları günümüze kalmıştır. Bunlar ise genelde özgün mektupların kopyalarının, kopyalarının kopyalarıdır.

Tecimle ilgili, sosyal, ekonomik, kişisel durum ve sorunlar gibi çeşitli konuları içeren kişilere ait mektupları ve resmi mektupları bir yana bırakırsak, bizi ilgilendiren Yunanca yazınsal mektupları özelliklerine göre genelde dört kesime ayırabiliriz: Birinci kesime, gerçek yaşamda bilimsel alandaki bilgi ve düşünce alış verişini sağlamak amacıyla yazılmış mektupları koyabiliriz. Bu tür mektuplar kişilere yazılmış olmasına karşın (örneğin ünlü bir felsefe akımının önderi tarafından bir öğrencisine ya da bir görev arkadaşına; matematikçi ve fizikçi bir bilim adamı tarafından başka bir matematikçi ve fizikçi bilim adamına), bilimsel konularla ilgilenen tüm insanlara seslenebileceği için, yayınlanmaları yararlı bulunmuştur. Bunlar çoğunlukla didaktik türdendir.

İonyalı maddeci filozoflarla gelişmeye başlayan, Leukippos, Demokritos gibi filozofların önderliğinde belirli bir düzeye erişen atom felsefesini doruğa çıkaran, İ.Ö. 341-270 arası yaşamış olan Epikuros'un, Herculaneum'da 18. yüzyılda yapılan kazılar sonucu kentin kuzey-batısındaki Villa Papyrorum'da bulunarak günümüze kalan üç mektubu bu türe en güzel örnektir. Epikuros, Herodotos'a yazmış olduğu uzun bir mektupta kendi doğa felsefesini kısaca özetleyip anlatmaktadır. Epikuros'a mı, yoksa bir öğrencisine mi ait olduğu kesin olarak bilinemeyen ikinci mektup Pythokles adın-

da birine yazılmıştır ve Epikuros okulunun meteoroloji ile ilgili temel düşünce ve görüşlerini özet olarak vermektedir. Menoikeus'a yazdığı mektupta ise yaşam ve ahlak konusundaki kendi felsefi düşüncelerini yalın bir biçime sokarak açık seçik bir biçimde özetlemektedir.

Bu konuda ikinci örnek, matematik, geometri, fizik, mekanik gibi bilim alanlarındaki düşünce, ve buluşlarıyla ün salmış, İ.Ö. 287-212 tarihleri arası yaşamış, Syracusaeli Arkhimedes'in² mektuplarıdır. Arkhimedes, yine kendisi gibi bir bilim adamı olan Samoslu Konon'la ve özellikle de Kallimakhos'un öğrencisi olan ve Apollonius Rhodius'tan sonra da Aleksandria kütüphanesinin başına geçen, birçok daldaki bilgi ve araştırmalarıyla ünlü, Kyreneli Eratosthenes'le (İ.Ö. 275-194) bilgi alış verişi için yazışmıştır. Bu mektuplar günümüze kalmamıştır, ama Romalı ve Yunanlı yazarların değinmeleri sayesinde bunlar hakkında biraz bilgi edinmekteyiz.

Güzel söz söyleme ustası ve bilimsel bir tarihçi olan, İ.Ö. 1. yüzyılın ikinci yarısıyla İ.S. 2. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan Halikarnassos'lu Dionysios'un Ammaios'a yazdığı iki mektup ve Cn. Pompeius'a yazdığı bir başka mektup tüm olarak günümüze kalmıştır. Dionysios bu mektuplarında yazınsal değerlendirme ve eleştiriler yapmaktadır. Bunlardan birincisinde ünlü söz söyleme ustası Demesthenes'in söz söyleme sanatı konusunda Aristoteles'e çok şey borçlu olduğu şeklindeki, bir peripatetik filozof tarafından ileri atılan iddiayı tartışmaktadır ve yadsımaktadır; ikincisinde ise ünlü tarihçi Thukydides'in yazınsal eleştirisini yapmaktadır; Cn. Pompeius'a yazdığı mektupta ise yine aynı açıdan Plato'yu değerlendirmekte ve onun *dithyrambik* biçemi konusunda kötümser görüşlerini açıklamaktadır.

Ünlü logograph ve söz söyleme ustası Isokrates'in (İ.Ö. 436-338) kral Philippos'a yazdığı siyasi içerikli, söz söyleme sanatıyla

2. Bk. Livius, *A.U.C.* 25.31; Plutarkhos, *Marcellus*, 14-19; Cicero, *Disputationes Tusculanae*, 5.64-6; Vitruvius, 9.9-12.

dolu ve onu Perslere karşı harekete geçmesi ve *Philippos*³ adlı yapıtındaki tasarılarını uygulaması için yüreklendiren iki mektubu (*Oratio* 2 ve 3) da bu tür mektuplar arasında sayılabilir. Aleksandros'a (İskender) ve Antipater'e yazdığı öteki mektuplar ise kişisel mektuplardır.

İkinci gruba ise taklit ya da uydurma yazınsal mektupları koyabiliriz. Bu tür mektuplar, içerikleri, sanatsal yapıları ve atfedilen ya da farzedilen yazarlarının ünü sayesinde geniş bir insan toplumunun ilgisini çekerek günümüze dek gelebilmişlerdir. Bunlardan bazıları gerçeklerinin kopyasıymış gibi gözükmetedir. Bir kısmı ise okul çalışmalarında kullanılmak amacıyla ya da okul çalışmaları sırasında, ünlü kişilerin kişilik çizimini yapmak için yazılmış hayal ürünü mektuplardır. Gerçeklerine benzer görünen kasıtlı mektup taklitleri örneğin Aristoteles'in, Isokrates'in, Demosthenes'in, Platon'un biçimini, sözcük dağarcığını, teknik özelliklerini, ilgilendiği konuları, düşüncelerini taklit ederek yazılanlar, genellikle İ.Ö. 1. ve 2. yüzyıllara aittir. Bu ünlü kişilerin yapıtları arasına karışan bu tür mektuplardan bazıları öylesine büyük bir ustalıkla taklit edilmiştir ki, günümüzde bile bunların yukarıda değindiğimiz ünlü tarihi kişiler tarafından yazılıp yazılmadığı tartışma konusu olmaktadır. Bu çeşit mektupların tutulmasında ve yaygınlaşmasında, Attalos soyundan gelen yöneticilerin ve öbür Bergamalı kralların kütüphanelerini yeni yapıtlarla büyütüp genişletme arzusu ve girişimi de büyük rol oynamış gibi görülmektedir. Okul çalışmalarında öğrencilere örnek malzeme sunmak amacıyla yazılanlar ya da bu türe benzer olanlar ise genelde İ.Ö. 100 ile İ.S. 200 tarihleri arasındaki döneme aittirler. Bunlardan Anakharsis'e Hippokrates'e ve Kynik filozof Sinoplu Diogenes'e atfedilen mektuplar, örnekleri arasında en ilginç olanlarıdır. Phalaris'in ünlü mektupları ise İ.S. 5. yüzyıla değin herhangi bir zamanda yazılmış olabilir.

İskit kral soyundan biri olan ve İ.Ö. 6. yüzyılda yaşayan Anakharsis ülkesinden ayrıлып başta Yunan kentleri olmak üzere birçok

3. Isokrates *Philippos* adlı bu yapıtında kral Philippos'a Persler'e karşı gerçekleştirmesi için bazı öneri ve planlar sunmuştur.

yeri dolaşmış ve yurduna döndüğünde ise Kyzikos'ta izleyip öğrendiği *Magna Mater* tapımını yaymak suçundan öldürülmüştür.⁴ Kendisi eski Yunanlılarca özellikle de Ephoros'tan sonra (İ.Ö. 405-330) bilgelik simgesi yabancı, hatta yedi bilge kişiden biri olarak kabul edilmiştir. Bunun adını taşıyan *Anakharsis'in Mektupları* ise Hellenistik tarzda ve büyük bir olasılıkla İ.Ö. 3. yüzyılda yazılmıştır. Bu mektuplarda Anakharsis yozlaşmış uygarlıklara karşı Kynik felsefe akımının görüşlerini sunup savunmaktadır. Çok sevilip tutulan bu mektuplardan birini Cicero Latince'ye çevirmiştir.⁵ Montesquieu *Lettres Persanes* ve Goldsmith *Citizens of the World* adlı yapıtlarında bunları örnek alıp model olarak kullanmışlardır.

Günümüze kalan bu türden en önemli mektup koleksiyonları Isokrates'e, Platon'a ve Demosthenes'e atfedilenlerdir. Bunların arasında gerçekten bu ünlü kişilerce yazılmış olanları da bulunabilir, ama çoğunluğu bu kişilerin ölümünden sonra yazılmış sahte mektuplardır. Yukarıdakilere ek olarak ünlü filozof ve güzel söz söyleme ustaları (*rhetor*) olan Theophrastos (İ.Ö. 370-288/5), Epikuros, Arkesilaos (İ.Ö. 316/5-242/1) ve Yeni ya da Üçüncü Akademia'nın kurucusu Karneades'in (İ.Ö. 214/3-129/8) toplayıp oluşturduğu mektup koleksiyonları konusunda da oldukça önemli bilgi edinmekteyiz. Nitekim mektup koleksiyonu yapmak o çağların felsefe okullarının oldukça önemli özelliklerinden biriydi. Aristoteles'e atfedilen mektuplar da eskiçağda çok beğeni toplamıştır. Bunlardan altısı Hercher'de basılmıştır, Aristoteles'in kendisine ait değildir. İ.Ö. 4. yüzyıldan kalma, olasılıkla Büyük İskender'in ölümünden hemen sonra güzel söz söyleme sanatı üzerine yazılmış, kimi araştırmacılarca Aristoteles'e, kimilerince de Büyük İskender'in öbür hocası Lampsakoslu Anaksimenes'e atfedilen *Rhetorica ad Alexandrum* adlı teknik bilgiler içeren kitabın başında da Büyük İskender'e hitaben yazılmış, yapıtı ona adayan bir mektup bulunmaktadır. Bilim adamları bunun da sahte olduğu görüşündedir.

Üçüncü gruba hayal ürünü yazınsal mektupları koyabiliriz. Bunlar geçmişteki ünlü ya da hayali kişilerin, destan ya da mitoloji

4. Bk. Herodotos, 4.76 vd.; Diogenes Laertios, 1.10 vd.

5. Cicero, *Disputationes Tusculane*, 5.90.

kahramanlarının kişiliklerini yeniden çizerek ya da yaşam ve davranışlarını yeni ve ilginç biçimlere sokarak okuyucularını eğlendirmek için ve özellikle de basılması amacıyla yazılmış mektuplardır. İ.S. 2. ya da 3. yüzyılda yaşadığı sanılan sofist Alkiphron bu tür mektupların en iyi ustası olarak bilinir. Alkiphron mektuplarını, sanki İ.Ö. 4. yüzyılda Atina'da yaşayan balıkçı, çiftçi, asalaklar, sokak yosmaları tarafından yazılmış gibi sunmuştur. Klasik dönem edebiyatını çok iyi bildiği izlenimini vermektedir. Menandros başta olmak üzere Yeni Komedyâ yazarlarının yapıtlarında bulunan durum, ortam, düşüncelerden vb. yararlanmış gibi görünmektedir. Bu mektup türünün dikkate değer diğer yazarları Praeneste doğumlu bir retor ve Stoa filozofu olan Aelianus Claudius (İ.S. 170-235)⁶, Aristainetos ve filozof Flavius Philostratos'tur. Bunlardan, Roma imparatoru Septimius Severus'un ve karısı Iulia Domna'nın koruyuculuğu altındaki felsefi çevreye katılan Philostratos (İ.S. 170-244/9) 'Επιστολαὶ Ἑρωτικαὶ (Aşk Mektupları) adlı yapıtıyla tarihi roman türünde ilk adımı atan kişi gibi görünmektedir. Richardson'ın *Pamela* ve *Clarissa*'sı ile Rousseau'nun *La Nouvelle Héloïse*'si gibi yapıtların öncüsü sayılabilir.

Dördüncü gruba giren mektuplarsa İ.S. 4. yüzyılda yaşamış mektup yazımı üzerine uzmanlaşmış İmparator Iulianus Flavius Claudius- Apostata (İ.S. 332-363), Antiokheli retorik hocası Libanios (İ.Ö. 314-393), Kaisareia'lı (Kayserili) Piskopos Basilios (İ.S. 330-379), Nazianzosluk Piskopos Gregorios (İ.S. 329-389), Piskopos Joannes Khrysostomos (İ.S. 354-407) ve Synesius (İ.S. 370-413) gibi büyük *epistolograph*ların gerçek koleksiyonlarında bulunanlardır. İmparator Iulianus'un, Atinalılara yazdığı da dahil, seksen yazınsal mektubu günümüze kalmıştır. Libanios'un ise İmparator Iulianus ve onun gibi ileri gelen kişilere de yazdığı mektuplarla birlikte 1600 yazınsal mektubu günümüze ulaşmıştır. Libanios gibi Küçük Asyalı olan Piskopos Basilios ise zamanının retorları ve

6. Aelianus'un yapıtı 'Επιστολαὶ ἁγροικικαὶ mektup şeklinde kısa stilistik denemeler içermektedir. Alkiphron'un, Aelianus'un ve Philostratos'un mektuplarının metni ve A.R. Benner-F.H. Fobes tarafından İngilizceye çevirisi Loeb Classical Library serisinde (1949) bulunmaktadır.

epistolographları arasında en iyisi olarak ün salmıştır.⁷ Küçük Asya'nın Kapadokya bölgesindeki Nazianzos kentinde doğan Piskopos Gregorios, arkadaşı Kayserili Basilius ile birlikte yüksek eğitimini Atina'da yapmıştır. İstanbul'da bir süre kalıp (İ.S. 379-81) buranın Başpiskoposluğunu yapmıştır. Yurdu Kapadokya'ya dönüp kendini yazınsal çalışmalara özellikle de iambik trimetre ölçülü şiire vermiştir. Kazandığı ününü güzel söz söyleme sanatındaki çalışmalarına ve mektuplarına⁸ borçludur. Antiokhe'de Libanios'tan ders alan Joannes Khrysostomos güzel söz söyleme sanatındaki başarısından dolayı "altın ağızlı" (khrysostomos) lakabını kazanmıştır. Küçük Asya'nın çeşitli kentlerinde dini görevlerde bulunduktan sonra, İ.S. 398 de istemeyerek İstanbul Başpiskoposu olmuştur. Sarayla ve dinsel çevredekilerle geçinemediği için sürgün olarak Ermenistan'a gönderilmiştir ve orada ölmüştür. Mektupları, yukarıda değindiğimiz yurttaşlarındaki ya da meslektaşlarındaki kadar ünlü değildir. İ.S. 399 da İstanbul'a Libya halkı adına vergi indirimi istemek için gelen ve 410 da Libya Piskoposu seçilen Kyreneli Synesios ise iyi bir ozan ve konuşmacıdır. Onun günümüze kalan 156 mektubu, 9 *hymnos*'u, Krallık ve Dion üzerine retorik yapıtı böyle bir kanıya varmanızı sağlamaktadır.

Epistolographia kavramı ilk kez Hellenistik dönemde (İ.Ö. 323 den sonra) ortaya çıkmış ve bu dönem edebiyatçılarının ilgisini çekmeye başlamıştır. Artemon adında biri bu konuda çalışan iki kişi olarak bilinmektedir; kimi araştırmacılarca Kassandreialı, kimi araştırmacılarca da Pergamumlu Artemon'la özdeşleştirilen bu yazın eleştirmeninin İ.Ö. 300-100 arası bir zamanda yaşadığı sanılmaktadır. Aristoteles'in mektuplarını elden geçirmiş, gerekli yerlerde mektup yazım sanatıyla ilgili yorumlar yaparak ve not düşerek okuyucuların özellikle de öğrencilerin anlayabileceği bir duruma getirmiştir. Bu alanda adını duyuran öteki *epistolographlar* Tyanalı Appollonios, İskenderiyeli Dionysios ve Theon, Lemnoslu Philost-

7. Basilius'un Mektupları Loeb Classical Library serisinde dört cilt halinde, R.J. De-ferrari'nin çevirisiyle birlikte bulunmaktadır.

8. Gregorios'un mektuplarının P. Gallay tarafından yapılan edisyonu (1965) vardır.

ratos ve Nazianzoslu Piskopos Gregorios'tur. Bu konuda günümüze kalan teknik el kitapları Demetrios'un *Τύποι 'επιστολικοί'*⁹, Proklos'un *Περί 'επιστολιμαίου χαρακτήρος'* udur. Bunlardan ikincisi, Libanios'a atfedilen *'Επιστολιμαίοι χαρακτήρες'* adlı yapıtın ilk yayınlanmış biçimi olabilir.

Eski Yunan mektuplarının açıkça görülebilen özelliklerinden biri, hangi gruba girerse girsin, yazım biçimini, kendine özgü sözcük ve deyimlerini baştan sona bütün tarihi boyunca büyük bir ölçüde koruyup devam ettirmiş olmasıdır.

ROMA YAZININDA MEKTUP

Satura gibi mektup yazımı da Roma'nın dünya yazınına yaptığı en büyük katkılardan biridir. Konumuz yazınsal mektuplar olmasına karşın, bu aşamada mektup araç-gereçleri ile ilgili kısa ve genel bir bilgi vermek uygarlık tarihi açısından yararlı olacaktır. Roma yayılıp bir dünya imparatorluğu ve Roma kenti de bu dünyanın siyasi, tecim, kültür, sanat merkezi olmaya başlayınca, yazılı iletişim de büyük bir önem kazanmıştır. Eyaletlere askeri ya da idari görev için giden senatörler, vergi toplamak için giden görevliler, tüccarlar, yurt dışına yüksek öğrenim için giden öğrenciler, sürgünler, Kentten uzakta çiftlikleri olan büyük toprak sahipleri başkentle, tecim, resmi görev amacıyla başkente gelen ya da yerleşen çok sayıdaki yabancı (*peregrini*) da yurtlarıyla sürekli olarak iletişimde bulunmak zorunluluğunu duymuşlardır. Böylesine büyük bir gereksinim olmasına karşın halk kesiminin yararlanabileceği, düzenli bir posta teşkilatı kurulamamıştır. Mektup gönderecekler sürekli olarak, gönderecekleri yere giden resmi görevli, tüccar gibi Romalı ya da yabancı birini bulmaya çalışmıştır. Böyle yolcular ise kimi zaman, çağımızın postacıları gibi, mektupla yüklü olarak yola çıkmışlardır. Bu işten maddi ve manevi kazanç sağlayanlar da olmuştur, örneğin, bir işini gördürmek için, etkili ya da yetkili birine yazılmış bir tavsiye mektubu almıştır (*epistulae commendaticiae*). Böyle bir yolla gönderilen mektuplardan bazılarının alıcıya ulaşması neredeyse bir yılı bulmuş, kimisi kaybolmuş, kimisi ise yolda açılıp okunmuştur. İ.Ö. 1. yüzyılda varsıl ve kamuda saygın bir yeri

9. Bu, yazarın *Περί 'Ερμηναίας'* adlı yapıtının sonuna eklenmiştir.

olan hemen hemen her Romalının *tabellarius* denen, mektup götürüp getiren özel bir kölesi vardı. Vergi toplayıcıları ise kendi posta servislerini (*publicanorum tabellarii*) kurmuşlardı. Daha sonra İmparator Augustus, eyaletlerdeki vali, komutan gibi yüksek kamu görevlileriyle daha iyi ve çabuk iletişimde bulunabilmek için, *cur-sus publicus* adı verilen, Perslerde ve Orta Doğu ülkelerinde kullanılan türden, atlı posta servisini kurmuştur. Saygıdeğer kimi kişiler de zaman zaman bundan yararlanmışlardır.

Mektuplar genelde *papyrus* üzerine (*charta*: yaprak), siyah mürekkebe (*atramentum*) batırılmış kamyş kalemle (*calamus*) yazılırdı. Yaprak yetmediğinde, ikinci bir yaprak birincisinin sonuna yapıştırıldı. Mektup bitince, yuvarlanıp rulo yapılırdı (*volumen*), ip veya şeritle bağlanıp mühürlenirdi. Yakındaki kişilere ise genelde, zamanımızın tavla tahtası gibi açılıp kapanabilir bir tahta tabletin (*codicilli*) içine doldurulmuş ve yayılıp düzeltilmiş balmumu (*cera*) üzerine, *stilus* denen çivi gibi ucu sivri ve kafası çivininkinden çok daha geniş olan metal araçla kazılarak yazılmış mektuplar gönderilirdi. Mektubu alan kişi, okuduktan sonra, aynı tablete, *stilus*'un başı ile balmumunu düzelterip kendi yanıtını yazabilirdi.¹⁰ Mektuplarını, kimileri kendi elyazısıyla (*chirographus*) yazardı, kamuda önemli bir yeri olan, kimi varsıl kişiler de *librarius* ya da *servus ab epistulis* denen sekreter durumundaki kölelerine yazdırırdı. Mektubu gönderenin adı, alıcınıninkinden önce yazılırdı. Esenlik dilekleri de günümüzdeki gibi mektubun sonunda değil, alıcının adıyla birlikte aynı başlıkta yapılırdı (*M. Tullius Cicero C. Iulio Caesari salutem plurimam dicit*: Marcus Tullius Cicero, Gaius Iulius Caesar'a çok çok esenlikler diler.)¹¹ Mektup yine *vale* iyi dilek sözcüğü ile biterdi. Yazınsal mektuplar da bu çoğu kez bu özellikleri taşımaktadır.

Roma yazınsal mektup tarihini Cicero ile başlatmak zorunda kalıyoruz, çünkü elimizde, ondan önceye tarihlendirebileceğimiz mektup yok denecek kadar azdır. Örneğin, Gracchus kardeşlerinin

10. Cicero, *ad Fam.* 6.18.1; Plinius, *Epist.* 6.16.8.

11. Çoğu kez esenlik belirten kelimeler yalnız ilk harfleri verilerek s.p.d. (*salutem plurimam dicit*) kısaltılırdı. S.V.B.E.E.V.: si vales, bene est, ego valeo

annesini Cornelia'nın küçük oğlu Gaius Gracchus'a halk temsilcisi (*tribunus plebis*) olmaması için yazdığı uyarıcı nitelikte, dokunaklı bir mektubu günümüze kalmıştır.¹² Ne yazık ki, bunun gerçekten adı geçen kişi tarafından mı, yoksa *suasoria* retorik türündeki okul çalışmalarına katkı amacıyla sonradan deneyimli başka biri tarafından mı yazıldığını belirleyemiyoruz.

Marcus Tullius Cicero'nun yazdığı ve başkalarından aldığı mektuplardan yalnız 931'i şans eseri günümüze kalmıştır. Bunlardan aşağı yukarı yüz tanesi kendisine gönderilen mektuptur. Bunlar dört gruba ayrılmıştır. İlkine, atlı sınıftan, zamanın en zenginlerinden, saygın kişilerden biri, Cicero'nun en yakın arkadaşı olan (kardeşi Quintus Cicero'dan bile yakın) Atticus'a yazdıkları ve ondan aldığı mektuplar konmuştur (*Epistulae ad Atticum*). Bunlar onaltı kitapçık oluşturmakta ve her kitapçık farklı sayıda mektup içermektedir. İkinci grup Cicero'nun yakından tanıdığı, o zamanın önemli kişilerine yazmış ve böyle kişilerden almış olduğu mektupları (*Epistulae ad Familiares*) içerir. Bunlar da farklı sayıda mektup içeren on altı kitapçıktan oluşmaktadır. Üçüncü gruba kardeşi Quintus Cicero'ya özellikle İ.Ö. 59-54 tarihleri arasında yazdığı 27 mektup girmektedir (*Epistulae ad Quintum Fratrem*). Dördüncü grupta ise, Brutus'un Atticus'a yazdığı, Cicero'yu eleştiren mektubu da kapsayan (*ad Brut.* 25 ya da 1.17), Marcus Brutus'a İ.Ö. 43 yılında yazdığı ve ondan aldığı 25 mektup (*Epistulae ad M. Brutum*) bulunmaktadır. Bütün bu koleksiyondaki mektuplardan ilki, İ.Ö. 68 yılının Kasım ayında arkadaşı Atticus'a yazdığı, sonuncusu ise *imperator* ve *consul designatus* olan Plancus'tan aldığı, İ.Ö. 43 yılının 28 Temmuz'unda yazılmış mektuptur. Kendisinin yazdığı son mektup ise İ.Ö. 43 yılı Temmuz ayı başlarında Cassius'a gönderdiği (*ad Fam.* 12. 10). Cicero'nun sekreteri (*servus ab epistulis*) Tiro, efendisinin kendisine dikte ettiği ve saklamaya değer bulunduğu mektupların ayrıca kopyalarını çıkarmıştır (*ad Fam.* 7.25.1), bunları birbirine ekleyerek rulo halinde bir koleksiyon oluşturmuştur. Özellikle 16 kitapçıktan oluşan *ad Familiares* grubuna giren

12. Bu mektubun Almanca'ya çevirisi için bk. F. Leo, *Geschichte der Römischen Literatur*, s. 479 ve 305 n. 4, Berlin 1913.

mektupların günümüze kalmasını Tiro'ya ve bu uygulamaya borçluyuz. Bununla birlikte Cicero İ.Ö. 44 yılında Atticus'a yazdığı bir mektupta (*ad Att.* 16.5.5), yazdığı ya da kendine yazılan mektuplardan ilginç bulduklarını seçip yeniden gözden geçirmek ve yayınlamak istediğini açıklamışsa da, bunu gerçekleştirememiştir. Zamanımızın araştırmacıları, Cicero'nun yapıtları üzerine çalışan ünlü eleştirmen Asconius'un mektuplara değinmemesine dayanarak *Epistulae ad Atticum*'un Nero zamanından önce basılmadığı görüşüne varmaktadır.¹³ Mektupların sayısı yıllara göre değişmektedir. Örneğin: 68 yılından 2, 67'den 6, 66'dan 1, 65'ten 2, 64'ten 1 mektup günümüze ulaşmıştır. 63'ten hiç mektup kalmamıştır. 61 yılından başlayarak mektup sayısı gittikçe artmaktadır.

Cicero'nun mektupları çok büyük farklılıklar göstermektedir. Atticus'a yazdıkları genelde yazınsal mektuplar değildir. Yazar her ne kadar ömrünün sonuna doğru kimi mektupları gözden geçirip yayınlamak istemiş ise de, yayın listesine *ad Atticum*'dan yalnız sınırlı sayıda mektup sokabilirdi. Bir kere Cicero'nun siyasi centilmenlik anlayışı o dönemin önemli kişileri hakkında eleştiriler içeren birçok mektubunu yayınlamasına izin vermezdi. Böyle bir şey yapsaydı, birçok önemli kişiyi incitebilirdi. Çünkü bu mektuplar arasında, diktatör Caesar ve düşmanı Antonius bir yana, dostu Pompeius Magnus'u bile Atticus'a eleştiren mektuplar bulunmaktadır¹⁴. Bu mektupların Cicero'nun ölümünden çok sonra yayınlanmasının nedenlerinden biri de bu olabilir. Bu gruptaki mektupların çoğu Atticus dışındaki okuyucular göz önünde tutularak yazılmıştır. Kimi mektuplarda nerdeyse şifreli, imalı bir dil kullanılmıştır. Çoğu kez bu amaçla sayısız Yunanca sözcükler kullanılmıştır. Ayrıca çok sayıda, not denebilecek kadar kısa, çabucak yazılmış olanlar vardır. Dil çoğunlukla yazınsal değil, günlük konuşma dilidir. Birçoğu yazınsal biçimden yoksundur, düşünce ve duygular, dedikodu denebilecek kadar serbestçe açıklanmıştır. *Epistulae ad*

13. Bk. A. Piganiol, *Rev. hist.* 1949, s. 224 vd. D. R. Shackleton Bailey, *Cicero's Letters to Atticus* i, ii (1965), 59 vd.

14. Bk. Seneca Rhetor, *Suasoria*, 1. 5 de bu konuyla ilgili olarak *ad Fam.* 15, 19, 3'ü aktarmaktadır.

Atticum'un değeri özellikle mektupların içeriğinde, kişiliği, düşünceleri, zevkleri, siyasi görüşleri gibi, birçok açıdan Cicero'nun kendisi, Atticus, ve o dönemin kimi siyasi olayları ve kişileri hakkında, kısacası dönemin tarihi ve Roma uygarlık tarihi ile ilgili oldukça çok bilgi vermesinde, yorumlar yapmasında yatmaktadır. Cornelius Nepos, Cicero'nun mektuplarını görmüş ve birçoğunu okumuştur. Bunları okuyan birinin, o dönem üzerine yazılmış, ayrıntılı bir tarih kitabına nerdeyse hiç gereksinim duymayacağını belirtmektedir.¹⁵ Bu doğru görüş genelde dört gruba ayrılan mektupların ortak bir yanıdır.

Epistulae ad Familiares çoğunlukla Cicero'nun, o döneminin önemli kamu yüksek görevlerinde bulunan kişilere yazmış olduğu ve onlardan aldığı mektupları içermektedir. Bunun yanında aile üyelerinden başlayıp yabancı ülkelerdeki tanıdıklara kadar, çok çeşitli kişilere yazılmış ve böyle kişilerden alınmış mektuplar da bulunmaktadır. Bunların diziminde kesin bir kronolojik sıralama yoktur. Yalnız aynı kişilere yazılan ve onlardan alınan mektuplar bir araya konmuştur.

Cicero mektupları öncelikle *publicae* (resmi nitelikli) ve *privatae* (kişisel) olmak üzere ikiye ayırır (Cic. *Flacc.* 37). Başka bir yerde ise birçok mektup türlerinin olduğunu belirtir. Bunlardan üçüne değinir ve haber mektupları, kendisinin benimsediği samimi ve espirili mektuplar, ciddi havalı mektuplar diye bir ayırım yapar: *genus familiare et iocosum* ve *genus severum et grave* (bk. *ad. Fam.* 2. 4. 1-2; 4. 13. 1; 6. 10. 4). *Ad Atticum*'a giren mektupların pek çoğu ve *ad Familiares* sekizinci kitaptaki, M. Caelius Rufus'un on yedi mektubu ilk türdendir. İkinci türe en iyi örnek, Cicero'nun C. Trebatius Testa'ya, M. Fadius Gallus'a ve L. Papirus Paetus'a yazdığı mektuplardır (*ad Fam.* 7.6-27, 9. 15-27). Bunun yanında konu göz önüne alındığında, mektuplar kutlama mektupları (*litterae gratulatoriae*), avutma mektupları (*litterae consolatoriae*) ve tavsiye mektupları (*litterae commendaticiae*) olmak üzere alt sınıflara da ayrılmaktadır. *Ad Familiares*'te hemen hemen bütün bu tür-

15. Cornelius Nepos, *Vita Attici*, 16. 3.

lerden mektuplar bulunmaktadır. Örneğin, *Ad Familiares* on üçüncü kitaptaki 79 mektuptan biri dışında ötekilerin hepsi tavsiye mektubudur (*litterae commendaticiae*). Kuşku yok ki, büyük bir kesimi İ.Ö. 46 yılında yazılan bu mektuplar, yalnız Cicero'nun, Caesar'ın gözündeki saygınlığı değil, aynı zamanda birçok politikacı gibi, Cicero'nun da yandaş kazanabilmek için, başkalarının işini görmeye ya da gördürtmeye hazır olduğunu gösterir. On dördüncü kitapta Cicero'nun karısı Terentia'ya ve kızı Tullia'ya yazdığı 24 mektup bulunmaktadır. On beşinci kitaptaki 21 mektubun çoğu resmi nitelikli mektuptur. Cicero, Kilikia valiliği yaptığı sırada, bunların 19'unu konsül ve öteki kamu yüksek görevlilerine yazmıştır. Geri kalan iki mektuptan birini Cato'dan (*ad. Fam.*, 15. 5) ötekini de C. Cassius'tan almıştır (*ad. Fam.*, 15, 19). On altıncı kitap ise Cicero'nun kendisinin, oğlu Cicero'nun, kardeşi Q. Cicero'nun ve kardeşinin oğlu Q. Cicero'nun, *servus ab litteris* olan Tiro'ya yazdığı 26 mektubu, bir de Q. Cicero'nun kardeşi M. Cicero'ya yazdığı ve Tiro'yu ilgilendiren mektubunu içermektedir.

Cicero'nun bu dört koleksiyonun çeşitli kesimlerine serpilmiş birkaç yazınsal türden mektup da vardır. Bunlara en iyi örnek, Sulpicius Rufus'tan aldığı, Cicero'yu kızı Tullia'nın ölümü nedeniyle avutmaya çalışan, yukarda değindiğimiz ciddi mektup türüne (*genus severum et grave*) ve *litterae consolatoriae* alt sınıfına giren mektuptur (*ad. Fam.* 4.5); öteki ise *ad Quintum Fratrem*'in birinci mektubudur. Bu mektup teknik bir konuyu didaktik bir biçimde işlemektedir. Deneyimli bir *proconsul* olarak Cicero, o sırada Küçük Asya eyaleti valiliğini yapan kardeşi Q. Cicero'ya bir eyaletin nasıl yönetilmesi ve bir yöneticinin duygularını nasıl frenlemesi gerektiği konusunda öğütler vermektedir. Öğütler Q. Cicero'ya verilmesine karşın, bütün kamu yüksek görevlilerini ilgilendirebilir. Bu türden bir mektubu da Q. Cicero büyük kardeşi M. Cicero'ya yazmıştır (*commentariolum petitionis consulatus*) ve ona konsüllük seçimlerinde neler yapması gerektiği konusunda öğütler vermektedir. Bu iki mektup da yayınlanmak amacıyla yazılmış gibi gözükmektedir. Yazılış biçimleri, Cicero'nun ve kardeşinin yalnız birbirlerini göz önüne alarak değil, başka okuyucuları da göz önüne alarak bu mektupları yazdıkları izlenimini vermektedir.

Diğer bir yazınsal mektup şekli de yapıtların başına konan ve hem yapıtı yakın birine adayan hem de bütün yapıta bir mektup havası veren mektuplardır. Öte yandan Cicero'nun *Orator* adlı yapıtı, İ.Ö. 46 yılında Gallia'da bulunan M. Brutus'a bir çeşit açık mektup şeklinde yazılmıştır. Bu teknik yapıtta Cicero, Brutus'u ve onunla aynı düşüncede olanları, söz söyleme sanatının Attike biçimini iyi bilmediklerine ikna etmeye çalışmaktadır. Arkadaşı Gaius Trebatius'un isteği üzerine yazdığı ve ona adadığı *Topica*'da da aynı durum görülmektedir.

Augustus döneminde yazınsal mektup türlerinden bazıları şiirde altın çağını yaşamıştır. Bu alanda ünlü ozan Q. Horatius Flaccus (İ.Ö. 65-8) ve P. Ovidius Naso (İ.Ö. 43-İ.S. 17) büyük girişimlerde bulunmuştur. Propertius'un aşk şiirleri arasında da, takma adlı Arethusa olan ve Penelope'yi andıran bir bayanın asker kocasına yazdığı bir aşk mektubu bulunmaktadır. Bu *satura* türü mektupta Lucilius (İ.Ö. ?-102/1) bir arkadaşını, kendisi hastayken, yoklamaya gelmediği için, eleştirmiştir. Bu mektup Horatius'u, *satura*'yı mektup biçimine sokma konusunda esinlenmiş olabilir.

Horatius'un mektupları iki kitapçıkta toplanmıştır: birincisi yirmi, ikincisi ise iki şiir-mektup içermektedir. Bunlar konu, dil, biçim gibi birçok bakımdan *saturalarıyla* aynı özellikleri taşımaktadır: Dil serbest konuşma dilidir; çoğunlukla okuyucu adına ozan soru sorar, yine ozan yanıtlar; insanın tutkularından başlayıp zayıf yanlarına kadar her konu, ahlak dersi verir biçimde tartışılır; toplumdan ve günlük olaylardan örnekler verilerek düşünceler savunulur. Bunların *satura* şiirlerinden farkı, mektup biçimine konmuş olmalarıdır. Bir de, ozan bunları daha olgun bir yaşında yazmıştır. Daha önce *saturalarda* işlediği konuları daha sistematik bir biçime sokmuştur. Eleştiri ya da savunmaları daha olgun, daha sağlam görüş ve yargılar üzerine kurulmuştur. İkinci kitapçığın iki uzun mektubu da, yukarıda gördüğümüz gibi geleneksel bir konu olan yazınsal eleştiriye ayrılmıştır. Aynı tür yazınsal eleştiriler *saturaların* birinci kitabında da bulunmaktadır. Birincisi imparator Augustus'a, ikincisini ise Iulius Florus'a yazılmıştır. Birinci kitapta Florus'a yazılmış bir mektup daha vardır (*Epist.* 1.3.).

Horatius'un bir de mektup biçiminde, şiir sanatı üzerine, hek-sametron ölçüsüyle yazılmış, baba Piso'ya ve iki oğluna adanmış, *Ars Poetica* adında, teknik bir şiir yapıtı vardır. 476 dizeden oluşan bu yapıtın yaklaşık üçte biri tragedya, komedy gibi oyunlara ayrılmıştır. Bu, en azından Aristoteles'ten başlayarak üzerinde çok durulmuş, birçok kitap yazılmış bir konudur. Horatius ideal örneklerini ve öğütlerini kısa ve öz bir biçimde belirtip açıklar. Konuşma dili şakacıdır.

Atlı sınıftan ve varıl denebilecek bir aileden gelen Publius Ovidius Naso, aşk elegeiası türünde şiir yazar Romalı ozanların en ünlülerinden biridir. Sanat sanat içindir ve okuyucuyu hoşnut etme ilkesiyle, zamanının politik propagandalarına araç olmadan, özgürce şiirlerini yazmıştır. Ama, kendi deyişle sanatın kurbanı olmuştur: *Ars Amatoria* adlı didaktik yapıtındaki öğretileriyle halkı kötü yola sapmaya teşvik ettiği gerekçesiyle, imparator Augustus tarafından Karadeniz kıyısındaki Köstence'ye sürgün edilmiştir. Ovidius, dünya yazın tarihinde böyle bir nedenle sürgüne giden ilk ozandır.¹⁶ Ovidius'un yapıtları arasında yazınsal mektubun iki türü görülmektedir. Biri düşsel olan, öbürü ise konularını kendi yaşam ve durumundan alan ve belirli bir amaçla yazılanlardır. Ozanın gençlik döneminin ürünlerinden biri olan *Heroides*, mektup biçimine konmuş, düşsel ve romantik aşk şiirlerini içermektedir. Ünlü mitolojik kadın kahramanlar bu mektuplarında uzaktaki sevgililerine, geçmişte yaşadıkları mitolojik olaylar çerçevesinde duygularını ve düşüncelerini açıklar. Aynı şekilde erkek sevgililerin mektupları da kadın kahramanlarinkini izlemekte, böylece mektup çiftleri oluşturmaktadır (16-17 Paris ve Helena'nın; 18-19 Leandros ve Hero'nun; 20-21 Akontios ve Kydippe'nin karşılıklı mektupları). Ovidius, bu tür aşk mektuplarını yazın tarihinde ilk kez kendisinin yarattığını ileri sürmektedir (*Ars Amatoria*, 3. 345-46):

Vel tibi composita cantetur *Epistola* voce:

ignotum hoc aliis ille novavit opus.

16. Ozan bunun bilincindedir, bk. *Tristia*, 2. 361-2 ve 2. 495-6

(Ya da uyumlu bir sesle terennüm edin bir mektubu
o yarattı başkalarınca bilinmeyen bu sanat türünü.)

Sabinus adlı bir arkadaşının ona bu yönde bir önerisi olduğu, Amores, 2. 18. 27 ve devamından anlaşılmaktadır. Öte yandan, Propertius'un, yukarıda değindiğimiz şiir-mektubu da Ovidius'u böyle bir girişim için esinlemiş olabilir. *Heroides*, ozanın okulda aldığı retorik derslerinin boşa gitmediğini göstermektedir, ayrıca Ovidius'un karakter çiziminde nasıl büyük bir usta ve ne kadar büyük psikoloji bilgisine sahip olduğunu sergilemektedir. Ozan, aşkları tragedya konusu olan bu mitolojik kadın kahramanlara, klasik yapıtlarda görüldüğünden çok daha sempatiyle bakmaktadır. *Remedia Amoris* (Aşkın Tedavisi) adlı yapıtının başında kendisinin ne büyük bir psikolog olduğunu açıklamak için, bu kadın kahramanların birçoğunun trajik aşkına değinir ve "Bu kadın kahramanları ben tedavi etseydim, başlarına böyle felaketler gelmezdi" der. Bundan böyle *Heroides*'te kadın kahramanların geçmişteki durumlarına daha bilinçli olarak baktığını görüyoruz.

Ovidius yazınsal sanata ve ozanlığa, sürgüne gitmesine neden olduğu için, sitem etmesine karşın, yine de bunları elden bırakmamış, tam tersine bunlarla avunmuştur. Roma'da bıraktığı ailesine, yakın ve etkin arkadaşlarına, kendisinin sürgünden dönmesini sağlayabilecek tanıdıklarına, normal düzyazı mektupların yanısıra, *elegia* ölçüsüyle şiir-mektuplar da yazmıştır. Bunları için daha başında yayınlama amacı gütmüştür. Ama Roma'daki kütüphaneler Ovidius'un özel sürgün durumu ve imparatoru gücendirebileceği nedeniyle şiirlerini kabul etmemiştir.¹⁷ Ovidius'un sürgün yolculuğu sırasında ve Köstence'de geçirdiği ilk sürgün yıllarında (İ.S. 8-12 arası) yazdığı şiir-mektuplar *Tristia* başlığı altına toplanmış beş kitapçıktan oluşmaktadır. Birinci kitapçık on bir, üçüncüsü on dört, dördüncüsü on, beşincisi ise on dört mektup içermektedir. Ovidius mektubu yazdığı kişilerin adlarını belirtmemiştir. Karısı ve kızının dışındakilere dolaylı olarak değinmektedir. Nedeni ise, onlara karşı imparatorun tutumunun değişebileceğinden korkup onları korumak

17. Bk. *Tristia*, 3.1.59-82; *Ex Ponto*, 1. 1.5-6.

istemesisidir. Dördüncü kitabın onuncu şiiri, kendini tanıtmak için okuyucularına hitaben yazılmış otobiyografik bir mektuptur.

İkinci kitap ise İmparator Augustus'a yazılmış, 578 dizeden oluşan bir savunma mektubudur. Şiir-mektubun böyle bir amaçla kullanılması yazın tarihinde ilk kez görülmektedir. Ozan iyi retorik öğrenimi görmüş ve yargıçlık yapmış biri olarak, kendisine verilen sürgün cezasının haksız olduğunu, yazın tarihinden ve gerçek yaşamdan örnekler vererek, büyük bir cesaretle ve geçerli kanıtlarla savunmaktadır.

Yapıtın başlığı *Tristia* "başa gelen acı felaket" anlamına gelmektedir. Ozanın konuşma tonu da başlığa uygundur; yakınma, ağıt doludur.¹⁸ Kullandığı *elegeia* vezin türü de, aşk, epigram gibi birçok alanda kullanılmasına karşın, temelde bir ağıt veznidir.

İ.S. 12 yılından sonra yazdığı mektuplar da *Tristia* başlığı altındakiyle aynı özellikleri taşımasına karşın, Ovidius bunları içeren kitabına *Epistulae ex Ponto* (Karadeniz'den Mektuplar) adını vermiştir. Dört kitapçıktan oluşmaktadır. Birinci kitapçık on, ikincisi on bir, üçüncüsü dokuz ve dördüncüsü on altı mektup içermektedir. Bunların *Tristia*'dakilerden tek farkı, mektupların yazıldığı kişilerin adlarının artık açıkça belirtilmiş olmasıdır.

Claudius ve Flavius sülalelerinin yönetimde buldukları imparatorluk döneminden yalnız *oğul* ya da *filozof* sıfatıyla bilinen Lucius Annaeus Seneca'nın, *Epistulae Morales* başlığı altında toplanmış, yirmi kitapçığa bölünmüş, 124 tane düzyazı mektubu günümüze kalmıştır. Kimi Eskiçağ yazarlarının değinmelerinden bu mektupların sayısının çok daha fazla olduğunu anlaşılmaktadır. Mektupların yazıldığı kişi ise, Seneca'nın daha önce *Naturales Quaestiones* adlı yapıtını adadığı Lucilius adlı arkadaşıdır. Bunların bazıları gerçek mektup gibi görünse de, nerdeyse tümünün yazınsal olduğu söylenebilir. Yayınlanmak amacıyla yazılmışlardır; Cicero'nunkiler gibi günlük gereksinimler nedeniyle, iletişim amacıyla yazılmış gerçek mektuplar değildir, hayal ürünüdürler; çoğunlukla

18. *Tristia*, 5.1.5-6:

Flebilis ut noster status est, ita flebile carmen,
materiae scripto conveniente suae.

yanıt beklememektedirler. Mektup biçimi yalnız yazınsal bir araçtan başka bir şey değildir. Seneca bu yapıtını mektup biçimine sokma düşüncesini, olasılıkla o zamanları henüz yeni yayınlanmış olan Cicero'nun *Epistulae ad Atticum*'undan almış olabilir, ama bu mektuplar için göz önüne alınıp izlenmiş olan model mektuplar Epikuros'unukiler de olabilir. Mektup biçimi bu yapıta bir ölçüde, yazarın öteki yapıtlarında bulunmayan, yapay bir hava veriyorsa da, öte yandan akıcılık sağlamakta, okumayı ve can sıkmadan konuları izlemeyi kolaylaştırmaktadır. Bu özelliği ve ayrıca içerikleri Seneca'nın yapıtları arasında en çok *Mektuplar*'ın tutulmasını ve okunmasını sağlamıştır. Başlığının da belirttiği gibi (*Epistulae Morales*) *Mektuplar* bir felsefe yapıtıdır. Çeşitli konular, iyi yaşam ve ahlak açısından tartışılır. Okuyucuya bilinçli olarak iyi, aktif bir yaşam sürdürmesi için gerekli öneriler ve bakış açısı verilmeye çalışılır. Yazarın retorik sanatı ise okuyucunun içinde uyuduğu farzedilen, böyle bir yaşam arzusunu harekete geçirmek için etkili bir araç olur.

İ.S. 61-112 arası yaşayan, siyasi yaşamda en yüksek kamu görevi olan konsüllüğe değin yükselen ve *Genç* sıfatıyla tanınan Plinius'un yapıtları arasında *Mektuplar*'ı önemli bir yer tutmaktadır. On kitapçığa bölünmüş 368 mektubu günümüze kalmıştır. Bunlardan onuncu kitapçık yalnız İmparator Traianus'a yazdığı ve ondan aldığı 121 kısa mektubu içermektedir. Genç Plinius, *Epistulae curatius scriptae* (*Epist.*, 1. 1) diye tanımladığı, 247 yazınsal mektubu içeren dokuz kitapçığı, Bithynia eyaletini İmparator adına yeniden bir düzene sokmak için, Küçük Asya'ya gelmeden önce, İ.S. 100-109 yılları arasında, tek tek, ikişer ikişer, ya da üçer üçer yayınlamıştır. İmparator Traianus'a yazdığı ve ondan aldığı mektuplardan oluşan onuncu kitapçığı ise yazarın ölümünden sonra yayınlanmıştır. Genç Plinius, çok önemli kamu yüksek görevlerinde bulunduğu ve İmparator'un özel danışmanlarından biri olduğu için, mektup yazacak geniş bir tanıdık çevreye sahipti; arkadaş ve tanıdıklarıyla kurallı olarak bu tür mektuplarla iletişimde bulunduğu *Epist.*, 9. 28'den anlaşılmaktadır. Mektuplar içerik bakımından çok çeşitlilik göstermektedir: Kimileri, toplumsal, politik, siyasi ya da kendi evini ilgi-

lendiren durum ve olaylar, adli davalar üzerine yazılmış *haber mektubu* türündendir; kimileri ise öneri ya da buyruk mektuplarıdır; ayrıca kişi takdimi yapan mektuplar ve kısa notlar içeren *tavsiye mektupları* da vardır. Özellikle iş mektupları gerçek mektuplardır; bunlar sonradan gözden geçirilip yayınlanabilir duruma getirilmiştir.¹⁹ Bazıları belirli bir konuyu kabul edilebilir bir uzunlukta işlemektedir. Bazıları ise konuyu kısa tutup üç örnekle desteklemektedir.²⁰

Mektuplarda çoğunlukla Roma'daki ve Roma eyaletlerindeki üst sınıf insanların kişilik ve davranışları bir bakıma iyimser denebilecek bir gözle ele alınıp canlı bir biçimde işlenmiştir. Dolayısıyla konu seçiminde ağırlığı bu üst katmanın hoşça giden davranışlarına ve günlük faaliyetlerine vermiştir: Örneğin, kadınlara ve dostlara karşı gösterilen saygı ve sevgi; eğitim, öğretim ve okullar; kendi retorik çalışmaları; Roma'daki yazınsal çevreler ve faaliyetleri, vb. Kimi mektuplar ise senato oturum ve tartışmaları, kamu yüksek kurumları için düzenlenen seçimler, mahkeme duruşmaları gibi, kamu etkinliklerini canlı bir biçimde betimlemektedir. Bu arada bu yüksek sınıfın zayıf yanlarına ve kamu faaliyetlerindeki aksaklıklara da değinilmeden geçilememektedir. Nitekim başkent in kötü yanlarına, örneğin, kimi köle sahiplerinin acımasızlığına, miras avcılarının tuzaklarına, zenginlerin cimrilğine, çok az mektupta rastlıyoruz.

Plinius'un dili akıcı ve şiirseldir; güzel söz söyleme sanatının güzel örnekleriyle doludur. Kompozisyon kurallarına özen gösterilmiştir. Konular büyük bir devlet adamına ve imparator danışmanına yakışır bir mantıkla ve bilimsellikle tartışılıp işlenmiştir. Bu özellikle birlikte mektup biçimi de kimi okuyucuların ağır ve sıkıcı bulabileceği konulara bile bir sohbet havası vermektedir.

İmparator Domitianus dönemi ozanlarından Publius Papinius Statius'un (İ.S. 45-96) on iki kitapçıktan oluşan *Thebais* adlı destan-

19. Örneğin, Epist., 3. 19; 8. 2.

20. Örneğin, Epist., 2. 5. 13; 2. 20; 6. 31; 7. 27.

nı ve ayrıca beş kitapçığa bölünmüş, çeşitli özel durumlar için yazılmış otuz iki şiirden oluşan *Silvae* adlı yapıtı günümüze kalmıştır. Ozan İ.S. 92 ile ölüm tarihi arasında *Silvae*'ın dört kitapçığını yayınlarken,²¹ her birinin başına düzyazı biçiminde bir mektup koyarak bu kitapçıkları yakın arkadaşlarına adamıştır. Birinci mektup ozan Stella'ya, ikincisi Atedius Melior'a, üçüncüsü Pollus'a, dördüncü ise Marcellus'a yazılmıştır. Böylece kimi şiirleri de mektup görünümü kazanmıştır. Konuları genelde özel günler ve olaylardır, örneğin, kimi arkadaşlarının evliliğini, yeni bir çiftlik ya da sanat yapıtı edinmesini, bir arkadaşının hastalıktan kurtulmasını, ötekisinin önemli bir göreve atanmasını, bir başkasının ise çocuğunun olmasını kutlama (*litterae gratulatoriae*) ya da diğer bir arkadaşını, ailesinden birinin ölümü üzerine avutma (*litterae consolatoriae*). Statius'un dili oldukça akıcıdır ve şiir tekniği ideal düzeye erişmiştir.

Zamanının en büyük konuşmacılarından ve imparator M. Aurelius'un retorik hocası Marcus Cornelius Fronto (İ.S. 100-166) aynı zamanda iyi bir filozof ve siyasi yaşamda konsüllüğe değin yükselmiş iyi bir devlet adamıdır. Başkalarına ve özellikle İmparator Marcus Aurelius'a yazdığı ve ondan aldığı birçok mektubun kopyaları 19. yüzyılın başlarında Roma'da ve Milano'da tesadüfen bulunmuştur. Bu mektupların o denli büyük tarihi değeri olmasa da, özel kayıtlar ve yazınsal bir yan ürün, ayrıca retorik ve dil çalışmalarına ışık tutan belgeler olarak önemi yadsınamaz. Bunlar temelde yayınlanmak, geleceğe ün salmak amacıyla yazılmış, yazınsal mektuplar değildir. Seneca ve Plinius'un mektuplarıyla ortak yanı yok denecek kadar azdır. Birçok bakımdan Cicero'nun Atticus'a yazdığı mektuplara daha çok benzemektedir. Bir öğretmen ile öğrencisi arasında bulunması gerekli olan mesafenin bilinci içinde, bunun yanında yakın arkadaşlar arasında görülen samimi bir hava ile, bilgi ve düşünce aktarımı için, yazılmış gerçek mektuplardır.

Yazınsal mektup yazımı İ.S. 4. yüzyılda yeniden ilgi görüp canlanmıştır. Bu dalda ürün verenler arasında yine siyasi alanda

21. Beşinci kitapçık ozanın ölümünden sonra yayınlanmıştır.

Roma kenti *praetor*'luğuna, Afrika eyaleti valiliğine ve konsüllüğe değin yükselmiş bir devlet adamı, bunun yanında iyi bir retor olan Q. Aurelius Symmachus (İ.S. 340-402) vardır. O zamanın önemli kişilerine düzyazıyla yazılmış mektupları on kitapçık halinde günümüze kalmıştır. Bunlardan dokuzu Plinius'unkilerini andıran özel mektupları, onuncusu ise resmi konulu mektupları içermektedir.

Bu dönemin ün salmış başka bir mektup yazarı ise, Hristiyanlık karşıtı, pagan Symmachus'un Gallia'da tanıştığı ve yakın arkadaşlık kurduğu Hristiyan Ausonius'tur (İ.S. ?-395). Kendi doğum yeri Bordeaux'da otuz yıl gramer ve retorik hocalığı yaptıktan sonra, İmparator Valentinianus'un oğlu Gratianus'a hoca, ardından Gallia valisi, İ.S. 379 yılında da *konsül* olmuştur. İyi bir ozan da olan Ausonius çeşitli vezinleri kullanarak yüzün üzerinde Yunanca epigram yazmıştır. Günlük yaşamla ilgili konular üzerine yazılmış, *Ephemeris* başlığı altında toplanmış şiirlerinin yanı sıra bir de yakınlarının anısına yazılmış şiirleri içeren *Parentalia* adlı bir yapıtı vardır. Yirmibeş mektubu günümüze kalmıştır. Bunlardan bazıları şiir biçimindedir. Notalı Paulinus'la yazışmaları bunların en önemli kesimini oluşturmaktadır.

İ.S. 4., 5. ve 6. yüzyıllarda yaşayan mektup yazarları arasında papaz Ambrosius (İ.S. 339-397), ünlü yazın eleştirmeni ve tarihçisi Eusebius Hieronymus (İ.S. 348-420), Notalı Meropius Pontius Paulinus (İ.S. 353/4-431), Aurelius Augustinus (İ.S. 354-430), Sidonius Apollinarius (İ.S. 310-390) ve Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus (İ.S. 490-583) bulunmaktadır. Kilise üyesi bu kişiler mektuplarını genelde yazınsal amaçla değil, görevleri gereği, dini ve siyasi inançlarına hizmet amacıyla, dini düşünce, yorum ve teorilerini meslektaşları arasında tartışıp geliştirmek ya da paylaşmak için yazmışlardır. Bunlardan bazıları sonradan ilginç bulduklarını seçip düzeltmeler yaparak yayınlanabilir duruma getirmişlerdir. Böylece mektupları da kilise yazınının bir parçası durumuna gelmiştir. Örneğin Cassiodorus aşağı yukarı İ.S. 538 de *Variae* başlığı altında en önemli dini konuları ve görüşlerini içeren mektuplarını ve Gothik krallar adına yazmış olduğu resmi bildirimleri yeniden

gözden geçirip yayınlamıştır. Hieronymus'un mektupları ise İncil ve ahlak üzerine yorumlar içermektedir. Augustinus ise görev arkadaşlarına yazdığı mektupları ve dini konuşmalarını (vaazlarını) yine böyle bir amaçla yayınlamıştır.

KAYNAKÇA

- Von Albrecht, Michael *A History of Roman Literature*, New York, 1997
- Bailey, Shackleton, Introduction to *Cicero, Selected Letters*, Penguin Classic, New York, 1982
- Cantarella, Raffaele *Storia della Letteratura Greca*, Nuova Accademia Editrice, Milano, 1962
- Goold, G.P. Introduction to Ovid's *Tristia and ex Ponto*, Loeb Classical Library, London 1988
- Oxford Classical Dictionary, 1984 ve 1996
- Radice, Betty, Introduction to *Letters of The Younger Pliny*, Penguin Classics, London, 1963
- Riposati, Benedetto *Storia della Letteratura Latina*, Societa Editrice Dante Alighieri, Milano, 1973
- Rose, H.J. *A Handbook of Greek Literature*, Methuen & Co. London, 1964.
- Rose, H.J. *A Handbook of Latin Literature*, University Paperbacks, London, 1967